

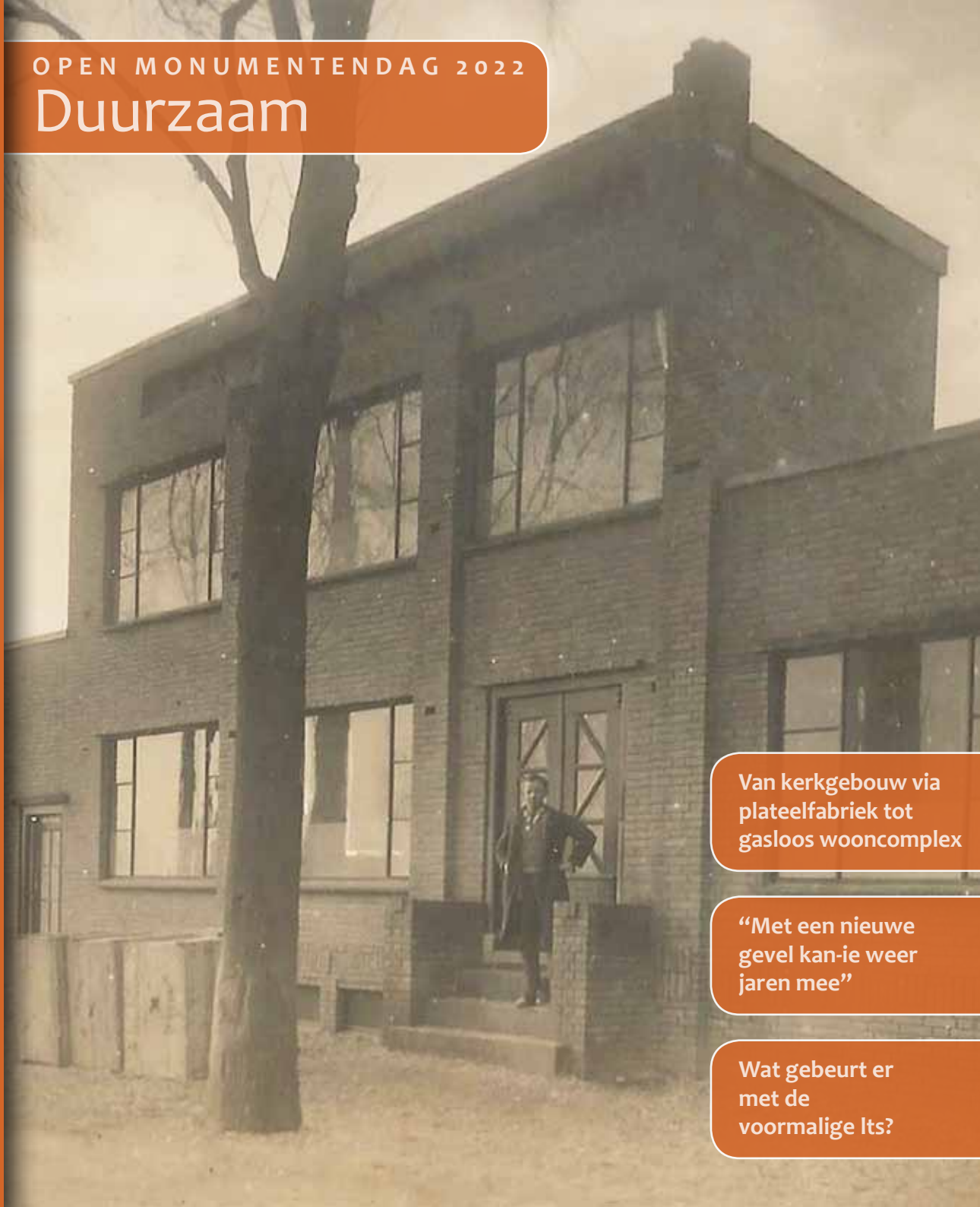
NUMMER 8

September - 2022

OPEN MONUMENTENDAG 2022

Duurzaam

100
jaar
1912-2022

Van kerkgebouw via
plateelfabriek tot
gasloos wooncomplex

“Met een nieuwe
gevel kan-ie weer
jaren mee”

Wat gebeurt er
met de
voormalige Iets?

‘Schoenhove’
is een uitgave van
de Historische
Vereniging Schoonhoven

COLOFON

'Schoenhove' is een uitgave van de Historische Vereniging Schoonhoven | September 2022

Foto cover: Gevel van de plateelfabriek in 1929. Dit pand is inmiddels duurzaam verbouwd tot een wooncomplex waarbij veel oude elementen bewaard zijn gebleven

REDACTIE Peter van der Zwaal

VORMGEVING Leo de Kluijver

TEKST Linda Driessen-van der Male, Kees Epskamp, Maarten de Graad, Leo de Kluijver, Leen Ouweneel, Ad de Vaal, Ijsbrand Verveer, Peter de Wit en Peter van der Zwaal

Tekst en afbeeldingen mogen niet zonder toestemming van de auteurs worden hergebruikt.

schoenhove@historischeverenigingschoonhoven.nl

www.historischeverenigingschoonhoven.nl

Mag duurzaam wat duurder zijn?

Het thema van de Open Monumentendag van dit jaar is 'duurzaam'. Het is misschien al een afgesleten woord maar actueel door de klimaat- en energievraagstukken én van groot belang voor het beeld van het monumentale centrum van Schoonhoven.

In een van de aspecten van 'duurzaam' zijn we in Schoonhoven in ieder geval heel sterk, een (monumentaal) gebouw opknappen en hergebruiken. De nieuwe opgave is de monumenten – en dat zijn niet alleen monumenten uit de 17e of 18e eeuw, maar ook gebouwen uit de wederopbouwperiode van de 20e eeuw – klimaatneutraal te maken. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een website met veel tips om van een bestaand (monumentaal) pand van een energievreter een energieneutraal gebouw te maken met behoud van het monumentale karakter.

In Schoonhoven zijn gelukkig veel voorbeelden te vinden van zowel hergebruik (het Doelenhuis en de watertoren hebben het niet voor niets al 400 jaar respectievelijk

100 jaar volgehouden) als van energieneutraal maken (de plateelfabriek).

Er worden in dit nummer ook twee dilemma's gepresenteerd. Bij het voormalig CVO-schoolgebouw aan de Oude Haven en de voormalige Burgemeester Atenschool wordt de vraag gesteld of duurzaam – in dit geval herbestemmen – ook de samenleving wat mag kosten.

Peter van der Zwaal, redacteur

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij subsidie van Gemeente Krimpenerwaard t.b.v. Open Monumentendag en van het Rivierenlandfonds.

Foto op pagina 2: de woningen aan het Olivier van Noortplein bleken zó slecht te zijn gefundeerd dat duurzaam herstel niet mogelijk bleek

Soms is er meer tekst of beeld dan in *Schoonhove* kan staan. Scan dan de QR-code voor nóg meer lees- en kijkplezier.

Duurzaam hergebruik

In 2019 werd in de oude plateelfabriek een prachtig appartementencomplex gerealiseerd. Uitdagingen daarbij waren om historische elementen van het monument in die fabriek zichtbaar te maken en in te zetten op duurzaamheid door oude bouwstijlen te conserveren en wonen energieneutraal te maken.

Boven: zo zou het interieur van de kerk er uitgezien kunnen hebben; onder: exterieur-tekening door Gerrit Neven

EEN NIEUW KERKGEBOUW

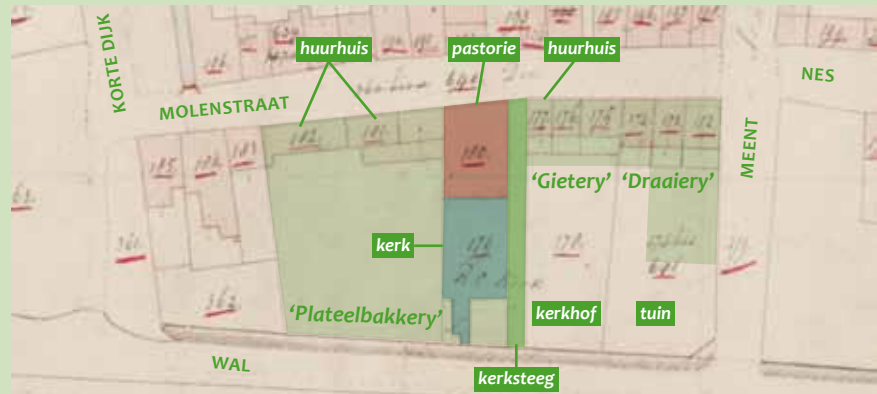
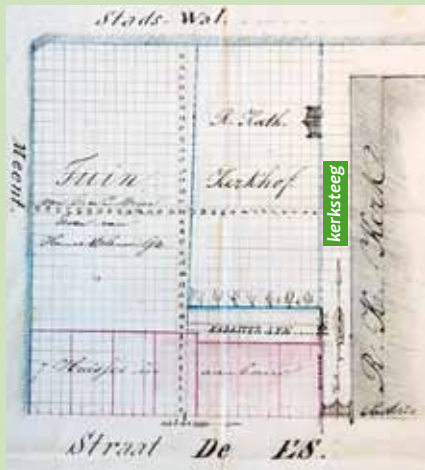
Nadat de rooms katholieke stadsgenoten in 1784 een pastorie aan de Molenstraat kochten met een stuk land erachter tot aan de Wal, bouwden ze er een kerk. Ze waren daarover al in 1783 met het stadsbestuur in gesprek geweest. Een lening van *f* 6000 – pittig voor de kleine groep die niet langer in Cabauw, maar in eigen stad wilde kerken naast de oud katholieken – en nog een slordige *f* 1000 inleg vanuit eigen gelederen, zorgden dat er een forse kerk werd gerealiseerd; te groot voor deze kleine groep.

Dat gebouw mocht er echter niet als een kerk uitzien. En zo geschiedde... een soort pakhuis-

achtig gebouw van drie etages werd gebouwd, met een kerksteeg aan de noordkant ernaast en daarnaast een kerkhof met een stuk tuin voor eventuele uitbreiding. De eerste steen van de kerk werd gelegd door de kerk- en armmeesters Jac. van Vuuren, Jac. van den Bergh, Arn. Stekelenburg, D. Ponsioen jr., W. Murk en Th. Verroen. Hun namen werden op 17 september 1884, bij het eeuwfeest, met gouden letters op een witmarmereen steen gezet in de achtermuur van de nieuwe kerk; onder de eerste steen-leggers van die kerk was Daniëls zoon Jan Ponsioen.

In 1808 verklaarde de schout geen bezwaar te hebben tegen het plaatsen van een ijzeren

Links: plattegrond uit 1865 (op z'n kop) van de kerk met de kerksteeg en kerkhof met tuin (voor eventuele uitbreiding). Rechts: terrein ingetekend op kadasterminuutkaart uit 1826.

kruis op het kerkgebouw; daarmee werd het ook naar buiten toe een echt kerkgebouw.

Langs de Molenstraat en de Meent stonden enkele huisjes en schuren, waarvan er door de diaconie een aantal is aangekocht voor armen.

KERKGEBOUW TE KLEIN

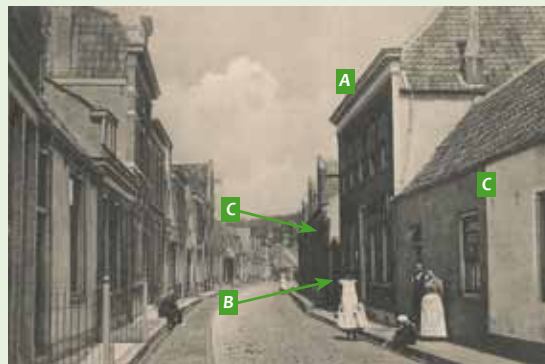
Al na een halve eeuw bleek het gebouw te klein; in 1828 maakte met een plan om met f 800 subsidie de kerk te herstellen en uit te breiden richting de Wal; dat werd in 1829 gerealiseerd.

Het interieur had waarschijnlijk twee rijen banken op Molenstraatniveau en twee galerijen op Walniveau, gesteund door houten pilaren die zijn verdwenen met daarop houten pilaren (ter steuning van de kap), die er nog steeds staan!

Ook heeft het Mitterreither-orgel in deze oude kerk gestaan; het is meeverhuisd naar de nieuwe, huidige, kerk op Wal 30. Hoewel het orgel dateert van 1784 is niet zeker te zeggen of het er reeds bij de ingebruikneming stond.

PASTOORS 17 SEPTEMBER 1784 - 17 SEPTEMBER 1884

De pastoors die in dit eerste kerkgebouw hadden gediend waren: **W.C. Tellegen** (1784-1791), **J. Kromwijk** (1791-1793), **H.H. Hooft van Huijsduijnen** (1793-1803), **W.F.X. van den Berg** (1803-1809), **D.A. Walter** (1809-1816), **M. Freney** (1816-1819), **A.G. van Dam** (1819-1826), **N.A. Bor** (1826-1833), **P. de Wit** (1833-1839), **J.G. Wennekendonk** (1839-1843), **H. ten Brink** (1843-1851), **E. de Jong** (1851-1855), **C.J. van de Laar** (1855-1864) en **F. Blom** (1864-1884).

De Molenstraat (ca. 1910) met de voormalige pastorie (A) en het hek naar de Kerkssteeg (B); het huis ernaast (C) en de twee op de voorgrond waren voor de armen

Boven: de tot nu toe enige bekende foto waarop het kerkgebouw (A) nog is te zien, in 1905 genomen vanaf de dijk bij de begraafplaats richting het Bastion (B)

Scan de QR-code om foto's te zien van het pand van buiten en van binnen te zien en oude elementen

Pastoor Franciscus Blom vierde tegelijk met de ingebruikname van het nieuwe kerkgebouw in 1873 zijn 25-jarig wijdingsjubileum. Echter hij was wel druk geweest met de voorbereiding van het eeuwfeest in 1884 maar tot ontsteltenis van iedereen werd hij op de morgen van de feestmis dood gevonden in zijn studeerkamer!

BERGING EN PLATEELFABRIEK

Toen de rooms katholieke driebeukige pseudo-basilieke kerk verderop aan de Wal in 1873 in gebruik werd genomen, werd het oude kerkgebouw met pastorie en begraafplaats verkocht.

De eerste kopers waren hennephandelaars Bonke en Van Berkel uit Rotterdam. De kerk devalueerde tot bergplaats. Zelfs de diaconie van de hervormde kerk was van 1910-1919 eigenaar en verhuurde de kerk als bedrijfsruimte (de diaconie had heel weinig land en genereerde zo tóch inkomsten). Tenslotte kreeg aannemer Kornelis Prins uit Sliedrecht het pand in bezit en verbouwde het tot fabriek. Hij richtte met schoonzoon Tijs Visser uit Willige-Langerak de *Plateelbakkerij Schoonhoven* op, op 18 augustus 1920.

Plateel komt van het franse *platel* dst verwijst naar *faience*, de productie van aardewerk met beschilderingen in (de natte) tinglazuur.

Aan de Wal werd in 1929 een nieuwe gevel geplaatst, waardoor het kerkgebouw 'omarmd' werd door de fabriek en uit het zicht verdween. Aan de overkant op de Wal (zie foto onder) werd in 1930 een opslag- en productieruimte gebouwd, die al in 1935 afbrandde; op die plek werd de directiewoning met kantoor gebouwd.

De fabriek slokte panden om zich heen op, die ingericht werden als schilderzaal, productiehuis, werkplaats etc.. We zien sommige functies terug in de namen 'Draaiery' en 'Gieterij'. Het ovenlokaal werd in 2014 weggebroken en maakte plaats voor de binnenplaats. Vanaf daar is de gelaagdheid van het pand goed te zien: onderin stucwerk en ijsselsteentjes van de kerk en daarop een laag uit de jaren '50 voor opslag. In die tijd was de Plateelfabriek de grootste werkgever in Schoonhoven met ruim 135 werknemers.

In 1946 kwam zoon Nico (Nicolaas Rutger) Visser in het bedrijf. Hij werd in 1959 directeur en in 1983 opgevolgd door zoon Joop (Johan Tijs)

De kerk (K) zit hier achter de gevel; ernaast is de kerksteeg (S)
Links: extra opslag- en productieruimte 1930-1935

Visser en schoonzoon Hans (Johannes Marinus) van Dorst. In 2000 wijzigde de naam in *Schoonhoven Keramiek B.V.*

NIEUW EN DUURZAAM

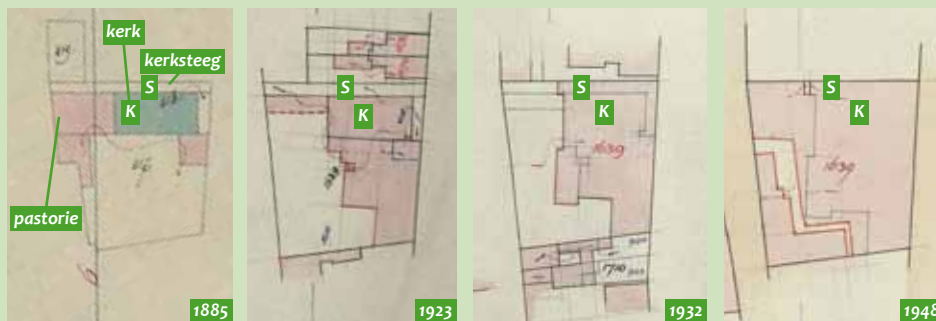
Verstoep bouwadvies en architectuur stond voor de uitdaging om recht te doen aan de monumentale waarde van dit gebouw en tevens moderne (gasloze) bewoning mogelijk te maken. Vanaf 2014 zijn voorstellen gedaan en in 2019 werden 17 appartementen gerealiseerd in de *Plateelbakkerij* met zeven stadswoningen.

Diverse historische elementen van de vorige bestemmingen zijn zichtbaar gemaakt, zoals de gietijzeren kerkramen uit de zijgevels van de kerk, de houten pilaren die op de galerijen stonden ter ondersteuning van het dak (de pilaren onder deze galerijen waren reeds verdwenen en vervangen door stalen binten), allerlei muur- en deurelementen; zelfs de oude Kerksteeg vormt nu binnen het pand een gang.

Gevel na renovatie in 2019

Kerk (K) en Kerksteeg (S) zitten achter de gevel

De hulpkaarten van het kadaster laten goed zien hoe de opslokkende groei van de fabriek verloopt

Van de plateelfabriek zijn de karakteristieke terracotta reliëfs (Molenstraat) en de cartouche met *N.V. Plateelbakkerij Schoonhoven* in Art Deco-stijl gehandhaafd. Alsmede de raampartijen in zakelijk expressionistische stijl; weliswaar zijn de gietijzeren ramen vervangen door energiezuiniger/duurzamer aluminium kozijnen.

Alle woningen zijn klimaatneutraal door zonnepanelen en warmtepompen. Door speciaal isolatiemateriaal in de binnenmuren is geluidsreductie in de woningen optimaal. Op de binnenplaats, bereikbaar via de Molenstraat, zijn halfoverkapte parkeerplaatsen. De Draaiery en de Gietery hebben een eigen parkeerplaats, via de Meent bereikbaar.

Zo'n monument verduurzamen is een flinke uitdaging. Er zaten zogenaamde *koudebruggen* in: betonvloeren en -muren zonder isolatie. Hier móest wat aan gedaan worden, wilde een optimaal resultaat bereikt kunnen worden en dat is gelukt, stelt Arjan Verstoep met terechte trots vast. De energiekosten zijn nihil!

Leo de Kluijver (met dank aan Connie van Dorst-Pijls, Arjan Verstoep, Arjan Verburg en Gerard Lutterman)

Pilaar vóór de renovatie

Kerkraam vóór de renovatie

Duurzaam erfgoed

Eerste steen van de school werd gelegd door het dochtertje van ds. J.M. Conradi, oprichter van de CVO

Het landelijk thema voor de Open Monumentendag 2022 is 'duurzaam', een thema dat bij monumentale bouwkunst op meerdere manieren beschouwd kan worden. Een monument kan worden verduurzaamd door een zorgvuldige herbestemming, en ook door het energiezuinig te maken. Peter de Wit vertelt het verhaal van Oude Haven 36, een gemeentelijk monument dat in haar 120-jarig bestaan twee functies heeft gehad, thans leegstaat en wellicht aan de vooravond staat van een derde functiewijziging. Daarbij stelt hij de vraag wat het monument qua aanpassingen kan verdragen met behoud van haar monumentale waarden.

EERST EEN SCHOOL

In 1901 was de Schoolwet in werking getreden en werden alle kinderen tussen 6 en 12 jaar leerplichtig. In Schoonhoven ontstond een nijpend

gebrek aan schoolgebouwen voor de opvang van deze kinderen en de Schoolcommissie drong aan op de bouw van een nieuwe openbare school in Schoonhoven. Dit was echter tegen het

zere been van de 'Vereeniging voor Christelijk Onderwijs' te Schoonhoven. Zij kwam razend-snel in actie en realiseerde op zeer korte termijn een nieuwe christelijke school op een leeg erf aan de Oude Haven; dat erf maakte deel uit van de tuin achter het Oudeliedenhuis in de Koestraat en was al bezit van de hervormde gemeente. In 1903 werd de school in gebruik genomen.

De school bestond toen uit drie leslokalen op de begane grond en drie op de verdieping en werd afgedekt door een schilddak. De Schoonhovense architect L.F. Redeker ontwierp het in een sobere architectuur met stijkenmerken uit de neo-rennaissance-periode. Het is een gave beëindiging van de straatwand langs de Oude Haven.

In 1918 werd de school uitgebreid. In een interne verbouwing werd een van de trappenhuizen opgeofferd en een nieuw lokaal ingericht. In 1939 was sprake van achterstallig onderhoud en werd het gebouw ingrijpend gewijzigd. Daarbij verloor het gebouw een groot deel van het vroeg-twintigste-eeuwse karakter.

DAARNA EEN KLOKKENFABRIEK

In 1961 verloor het gebouw de onderwijsfunctie en werd omgebouwd tot klokkenfabriek K.H. de Jonge, later L.F. van Kan. In 1971 werd deze klokkenfabriek uitgebreid. Aan de achterzijde werd een grote werkplaats aangebouwd en in de oorspronkelijke achtergevel van de school werden doorgangen gemaakt die de werkplaats met de rest van het gebouw verbonden. In 1982 werd een deel van het plafond van de begane grond door brand verwoest.

EN STRAKS MISSCHIEN APPARTEMENTEN

Sinds enkele jaren staat het gebouw leeg en worden plannen ontwikkeld voor herinrichting van het pand met appartementen. De realisering hiervan gaat om verschillend redenen echter zeer moeizaam. De bouwkundige staat van het gemeentelijke monument verslechtert door de leegstand. Er is haast geboden om dit voor de historie van Schoonhoven belangrijke gebouw te kunnen behouden en her te bestemmen als één van de dragers van het stedenbouwkundige ensemble binnen het beschermde stadsgezicht van Schoonhoven.

Kernvraag is hoe je het monument kan omvormen tot een appartementencomplex - met buitenbergingen, groen, parkeerplaatsen etc. - met behoud van de monumentale waarden in het stedenbouwkundige weefsel van de historische binnenstad van Schoonhoven.

Peter de Wit

*Foto pagina 8:
schoolgebouw
van het CVO
(Christelijk
Volksonderwijs),
omstreeks 1910*

*Foto onder:
Oude Haven 36,
aanzicht van de
slechte situatie
van de oude
klokkenfabriek
K.H. de Jonge,
later L.F. van
Kan; hoog tijd
voor een goed
plan om dit pand
te behouden en
te verduurzamen*

Het Doelenhuis

Het Doelenhuis werd in de tweede helft van de 18e eeuw gebouwd ter vervanging van een bouwvallig geworden Doelenhuis uit 1618. De aanbesteding vond plaats op 8 maart 1779. Het metselwerk werd gegund aan Willem Littel, het timmerwerk aan Jacobus Landsmeer en het steenhouwerswerk aan de heer Oosthout uit Den Haag. Het zal niemand verwonderen dat dit gebouw is aangewezen als Rijksmonument.

Hoofdgebruiker van het gebouw was de stadschutterij. Daarnaast diende het Doelenhuis ook als ontvangst- en vergaderruimte voor de stedelijke overheid en het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard. Ook de gilden hielden er hun vergaderingen. Op de begane grond waren drie ruime kamers. De twee belangrijkste op het westen hadden koperen kronen en ijzeren kachels. De achterkamer aan de westkant was de kamer van de Burger Krijgsraad. De derde kamer diende als een soort gelagkamer. De eerste verdieping was 'de Beletage'. Hier waren de kamers voor de directie van het

Doelenhuis. Verschillende ruimten hadden schoorstenen met een schoorsteenstuk. Op deze verdieping was ook een kamer met een biljarttafel. En het kamertje middenvoor diende als gijzelkamer.

WILHELMINA VAN PRUISEN

Op 28 juni 1787 vond in Vlist de aanhouding van Wilhelmina van Pruisen plaats. Nadat haar in Goejanverwellesluis was verteld dat zij niet verder mocht reizen, keerde zij terug naar Schoonhoven om te overnachten in het Doelenhuis. Na twee dagen wachten op toestemming

De aanhouding van Wilhelmina van Pruisen in 1787

om verder te reizen, keerde de prinses onverrichter zake terug naar Nijmegen. Dit incident vormde de directe aanleiding voor de Pruisische inval in de Republiek. De Pruisen staken bij Schoonhoven de Lek over. De opperbevelhebber, de Hertog van Brunswijk, vestigde gedurende een week zijn hoofdkwartier in het Doelenhuis op kosten van de stad.

SCHOOL

Tijdens de Bataafse Republiek werden de stadsschutterijen opgeheven. In het begin van de 19e eeuw werd het Doelenhuis voornamelijk gebruikt als herberg. Enkele vertrekken werden gebruikt door het stadsbestuur en op de zolder werden wapens opgeslagen voor de burgerwacht. In 1828 kreeg het Doelenhuis een nieuwe functie het werd kostschool 'Het Instituut' en ook de woning voor de onderwijzer. Vanaf de jaren '80 daalde het aantal leerlingen o.m. door de komst van de HBS. In 1908 werd de school opgeheven. In datzelfde jaar werd het Doelenhuis verbouwd tot Kantongerecht. Vanaf 1838 was er al een kantongerecht in Schoonhoven. Tot 1934 bleef het in het Doelenhuis, in dat jaar werd het samengevoegd met het kantongerecht in Gouda.

Ook werd in 1908 het Waarborgkantoor voor goud en zilver verplaatst van Haven 6 naar het Doelenhuis en werd in de oostvleugel het belastingkantoor ingericht.

WONING

Oktober 1956 brak in Hongarije een opstand uit die door Russische militairen gewelddadig de kop werd ingedrukt. Duizenden Hongaren ontvluchtten hun land. Ook in Schoonhoven werden vluchtelingen opgenomen. Op vrijdagmiddag 21 december arriveerde het gezin Molnár in Schoonhoven. Zij werden ondergebracht in het Doelenhuis waar door vrijwilligers een woning was ingericht.

Per 1 juli 1966 werd het belastingkantoor na een reorganisatie naar Gouda verplaatst. Het kantoor werd verhuurd aan assurantie-kantoor van Schaik. In 1984 vertrok ook het Waarborgkantoor na een reorganisatie uit het Doelenhuis.

In het leegstaande pand werden enkele appartementen voor alleenstaanden gemaakt. In de westelijke zijvleugel werd een openbaar toilet gemaakt. Toen het assurantiekantoor de oostelijke zijvleugel verliet, kwam daar de verloskundigepraktijk van Levenslicht.

Het Doelenhuis in allerlei fasen: bovenaan pag. 7 de kostschool; rechtsboven op pag. 8 kantongerecht ca. 1910; onder: huidige situatie

Ad de Vaal

Het Waaggebouw

Het waaggebouw op de Dam is één van de belangrijkste van de 149 Rijksmonumenten in Schoonhoven. Waaggebouwen zijn hallen waarin balansen staan opgesteld voor afwegen van handelsgoederen, ook van wagenvrachten en vee. Daarom zijn waaggebouwen vaak vrijstaand, voorzien van ruime ingangen en van een of meer luifels.

Uit het archief van de Heren van Schoonhoven weten we dat er in de 14^e eeuw al een waag was. Maar waar in de stad deze stond, weten we niet. Pas als in de 16^e eeuw de eerste kaarten van de stad worden getekend weten we waar de waag toen stond. Wel is bekend

dat bij de grote stadsbrand van 1518 ook het toenmalige waaggebouw is afgebrand. Het zou direct daarna herbouwd zijn. In 1616 besluit het stadsbestuur het bouwvallig geworden waaggebouw te repareren. Het repareren is feitelijk de bouw van een nieuw waaggebouw op de plaats van het oude. Met leunstukken waarop de luifels rusten en gesneden renaissance-deuromlijstingen. Op de kaart van Blaue uit 1649 is het waaggebouw duidelijk herkenbaar weergegeven met

de twee grote deuren en een overkapping. Maar dan nog zonder de pilaren die dateren uit de

18e eeuw. In 1758 besloot het stadsbestuur namelijk de overstekken te verbreden. Daartoe werd het metselwerk verhoogd en de liggers aan de stijlen werden vernieuwd of aangelast (voorzijde). De daknok bereikte toen zijn huidige hoogte. Om het veel bredere overstek te dragen zijn toen aan de voorzijde de hardstenen Ionische kolommen aangebracht. Het metselwerk aan de achterzijde werd waarschijnlijk in zijn geheel vernieuwd.

WAAGRECHT

De waag vormde een belangrijke schakel in het marktproces. Van de handelswaar die werd gewogen of afgemeten kreeg de eigenaar een weegbrief waarmee hij kon aantonen dat de hoeveelheid op een eerlijke wijze was bepaald en werd gegarandeerd door het gezag. Vanaf 1558 was dat het stadsbestuur want toen kocht de stad het waagrecht van de stadsheer Koning Philips II voor 2000 pond. In 1848 verdween het waagrecht, maar het wegen bleef echter noodzakelijk. Er was nu wel meer concurrentie. De waag in Schoonhoven bleef functioneren, ook al was het waagrecht afgeschaft, want de behoefte aan een gegarandeerd gewicht door middel van een weegbrief bleef bestaan. Tot in de eerste helft van de 20e eeuw werd de

Schoonhovense waag nog als zodanig gebruikt. Uiteindelijk kwam er een einde aan en diende de balans uit 1662 in de waag alleen nog ter verfraaiing.

HERGEBRUIK

Toen de behoefte aan het wegen afnam werd de waag verhuurd aan de eierveiling. Er vond ook een pluimveeveiling plaats. Het leegstaande gebouw werd opslagruimte voor de gemeente, de brandspuit werd er gestald. In de mobilisatietijd van 1939 werden er schoolbanken opgeslagen uit de lokalen die door de militairen werden gebruikt.

Na de Tweede Wereldoorlog werden er de kramen voor de weekmarkt, die toen op de Dam wordt gehouden, opgeslagen in het waaggebouw.

Van de zomer van 1964 tot december 1971 was er een dependance van het museum van Speeldoos tot Pierement uit Utrecht in het Waaggebouw gevestigd.

Toen de draaiorgels naar Utrecht teruggingen, werd de waag in 1972 omgetoverd tot een pannenkoekenhuis en van pannenkoekenhuis groeide het in 1992 uit tot het tegenwoordige restaurant "Eethuis de Waag".

Ad de Vaal

De Watertoren

Een van de iconen van Schoonhoven is de watertoren waarvan het silhouet al van verre zichtbaar is. Gebouwd om de stad van goed stromend water te voorzien, heeft het gebouw in de jaren '90 van de vorige eeuw een nieuwe functie gekregen.

De 50 meter hoge Schoonhovense watertoren werd in 1901 gebouwd naar een ontwerp van F.A. de Jongh, deels in een romantische en deels in de 'chalet-stijl'. Kenmerkend voor deze bouwstijl zijn de ver overstekende dakvlakken, ondersteund door houten balkconstructies. Het watervat of reservoir is gelegen achter de geel geverfde houten panelen met daaronder de zogenaamde lekvloer voor het condenswater dat van het vat afkwam. De twee lagen tellende onderbouw heeft de vorm van een Grieks kruis, waarin de machinekamer en de machinistenwoning werden ondergebracht.

Het reservoir is aangesloten op het waterleidingnet. Door de hoogte ontstaat er druk op de tappunten in de waterleiding. Het reservoir was ook de buffer voor als er meer verbruikt werd dan opgepompt. Vrijwel alle watertorens hebben door de ontwikkeling van de techniek hun functie verloren en werden buiten gebruik gesteld, dat was in 1982 ook het geval met de Schoonhovense watertoren

RESTAURATIE

Na een periode van leegstand en verval werd de toren in 1992 door de gemeente voor één gulden verkocht aan de Stichting Behoud Watertoren Schoonhoven met daaraan gekoppeld een restauratie-opdracht. De stichting heeft ervoor gezorgd dat de toren in 1992 de status van rijks-

monument kreeg. Dat betekende toen dat aanspraak gemaakt kon worden op een rijks-subsidie van 80% van de restauratiekosten, waarmee het grootste deel van de restauratie kon worden betaald. Met andere subsidies, sponsoring en donaties werden de resterende middelen bijeengebracht. De restauratie die onder leiding stond van het Schoonhovense architectenbureau van Rokus Visser werd in april 1996 officieel afgesloten.

DE TWEEDE BESTEMMING

De watertoren kreeg na de restauratie een culturele bestemming. Zilversmid Jan Nouhuys meldde zich, namens de stichting Zilver in Beweging. Deze stichting had als doel om het vervaardigen van hedendaags zilver te bevorderen en in de watertoren werden een expositieruimte en drie atelierruimten ingericht. Later nam een collectief van drie zilversmeden de huur over.

Om de watertoren ook in de toekomst in goede staat te kunnen behouden werd deze in 2006 – weer voor één euro – overgedragen aan Vereniging Hendrick de Keyser. Deze vereniging had (en heeft) namelijk grote kennis op het gebied van onderhoud van monumenten en een verworven pand mag volgens de statuten nooit worden verkocht. Ook de gemeente ging van harte met deze overdracht akkoord.

DE DERDE BESTEMMING

Nadat de laatste zilversmid de toren had verlaten, besloot de Vereniging Hendrick de Keyser de toren een andere functie te geven. In 2020 werd

Wouter van Baalen aan het werk in zijn atelier in de watertoren, 2004
Foto: Hans Breuer

het interieur opnieuw ingedeeld met een woning op de 1e verdieping met werkplekken op de begane grond. De overige verdiepingen onder het watervat werden geschikt gemaakt als Monument en Bed-locatie en zijn te huur voor kort verblijf.

Leen Ouweneel

Het nieuwe interieur van de Monument en Bed-locatie
Foto: Arjan Bronkhorst, Hendrick de Keyser Monumenten

Haven 80

‘Met een nieuwe gevel kan-ie weer jaren mee’, zo hebben veel eigenaren van oude panden lang gedacht. Het is een relatief goedkope manier om een oud pand er weer hedendaags uit te laten zien.

Op de foto uit 2022 (onderaan de volgende pagina) zijn dezelfde panden te zien als rechts op de foto uit 1902 (onderaan deze pagina). Op de Ansichtkaart uit 1910 (bovenaan de volgende pagina) zijn de panden Haven 80 en 82 nog duidelijker te zien. Rechts de zaak van J.R.H. van Willenswaard, Haven 82, op de hoek van de Kerksteeg.

Haven 82 dateert in de oorsprong uit de eerste helft van de 15e eeuw. Voorgevel en bekappingen van voor- en achterhuis zijn uit 1608. Een duurzaam huis, waarbij de winkelpui – zoals bij veel historische panden – is aangepast. Links, Haven 80, is nu een gedeelte van de schoenwinkel van Meerkerk.

De fotokaart hiernaast dateert uit het eind van de 19e eeuw. Ik nam deze kaart van een collega-verzamelaar over. Je ziet een schitterend oud pand met een fraaie historische gevel. Hij vertelde me dat het Haven 80 in Schoonhoven moest zijn. Echter Haven 80 ziet er nu totaal anders uit.

Toen ontdekte ik dat het winkelfront van Haven 80 ook op de kaarten uit 1902 en 1910 voorkwam. Van dhr. Meerkerk hoorde ik dat zijn vader in 1920 de gevel heeft ‘aangepast’. Het huidige pand Haven 80 is een duurzaam oud huis, door de voorgevel aan te passen aan de eisen van de tijd kon het weer jaren mee.

Ijsbrand Verveer

FIRMA J. R. H. VAN WILLENSWAARD.
Stoom-, Koek- en Banketfabriek.
Handel in Wijnen, Likeuren,
Binnen- en Buitenlandsch Gedistilleerd.
HAVEN 82 – SCHOONHOVEN.

vóór 1900

1902

1910

MODERNISEREN OF HISTORISEREN?

De omgeving van Haven 80 kan in 1920 best geschrokken zijn van de moderne uitstraling van de nieuwe gevel.

Anderen zullen juist waardering hebben voor de kenmerkende gevel in Zakelijk Expressionistische stijl. Het historisch centrum van een stad of dorp is per definitie de plek die door de eeuwen heen gegroeid is. Een plek waar de geschiedenis door de tijdgebonden architectuur tastbaar wordt. Het heeft weinig te maken met mooi of lelijk, maar juist met de herkenbaarheid van de lange ontwikkeling van een centrum. Daardoor gaat een centrum leven. Maar wie goed kijkt, ziet dat onze voorouders nooit de maat en schaal van uit het oog zijn verloren. Zij waren voor modernisering binnen de voorwaarden die de stad schiep. Hierdoor verdient ook die 'vernieuwende' architectuur een plaats in het historisch centrum.

WINKELPUIEN

In het midden van de 19^e eeuw ontstaat de moderne consument en de gedachte dat een nieuwe winkelpui tot betere verkopen zou leiden. Zeker sinds de jaren '80 van de 20^e eeuw dacht men dat

volledig te openen puien de weg naar grote winsten waren.

Als gevolg daarvan verdween soms de gehele onderpui van panden of werden deze, zoals bij Haven 78-80, samengevoegd tot een grote winkel (zie de foto hiernaast). Het gevolg is dat de begane grond en de verdiepingen niet meer bij elkaar horen.

De verdiepingen lijken te zweven en deze schaalvergroting tast de historische sfeer van een stad of dorp aan. In die gevallen lijkt er maar één oplossing: zet de historische panden weer met hun eigen voeten op de grond. Doe je dat historiserend of in hedendaagse vormentaal? In mijn visie gaat het bovenal om het besef van de maat van de historische stad en het terugbrengen van de schaal van de historische binnenstad.

2022

Linda Driesen-van der Male

In de jaren '20 van de vorige eeuw werd de stad aan de westkant uitgebreid. Het was het gebied waar in de 17e eeuw stadswallen waren aangebracht, deze waren in de 19e eeuw afgegraven en de singel werd gedempt. Aan de Lekzijde was in 1895-96 de gasfabriek gebouwd en in 1901 de watertoren. Later werden er in dat deel van de stad het Olivier van Noortplein gebouwd en in 1933 de Willem de Zwijger-mulo.

Boven: heiwerk aan het Olivier van Noortplein. Waarschijnlijk van de huizen aan de westkant van dit plein. De namen van de tweede en derde van links weten we nog: Jan Boere en Gerrit Suur. Op de achtergrond van deze unieke foto zijn vaag de woningen van de eerste woningbouw te zien.

Het Olivier van Noortplein was toen het gebouwd werd een sieraad voor de stad. De huizen aan het plein werden onderheid, maar de fundering bleek niet goed genoeg. Veel huizen verzakten en er kwamen grote scheuren in de muren. Van “De Woningbouw”, zoals de wijk in de volksmond werd genoemd, aan het Olivier van Noortplein en de Olivier van Noortstraat zijn veel woningen circa 50 jaar na de bouw gesloopt (zie de foto op blz. 2), maar gelukkig niet allemaal. De woningen aan de westzijde staan er nog goed bij, maar die aan de zuid- en oostkant zijn vervangen.

Het Olivier van Noortplein na de bouw begin jaren '30 van de twintigste eeuw: rustieke en sfeervolle nieuwbouw zoals we dat vandaag de dag zien terugkeren in de bouw

Dat lot trof niet alleen woningen aan het Olivier van Noordplein en -straat. Op de foto uit 1966 zien we een “fraai” voorbeeld van minder duurzaam gebouwde woningen aan de Jacoba van Beijerenstraat. Deze scheefstaande en verzakte woningen zijn kort tijd na het maken van deze foto gesloopt.

Duurzaam bouwen begint bij degelijk, goed gefundeerd bouwen met materialen die een lange tijd meegaan.

Ijsbrand Vermeer

Linksboven: de westzijde van het Olivier van Noordplein. Alleen de huizenrij op de foto rechtsboven en die van de Koningin Emmastraat, Julianastraat en Groene Singel herinneren nog aan die originele bouw.

De woningen aan het Olivier van Noordplein na de oplevering van de herbouw in de tachtiger jaren

Links: Jacoba van Beijerenstraat in de jaren '60. Ook deze huizen verkeerden vanwege de slappe bodem in treurige staat. Ze werden afgebroken en herbouwd in de jaren '80 in de toen geldende stijl

Afbreken

of herbestemmen? *Wat gebeurt er met de voormalige Its?*

Het schoolgebouw van het Schoonhovens College aan de Vlisterweg zal vervangen worden door nieuwbouw, het bestaande gebouw voldoet niet meer aan de eisen die het onderwijs stelt. In de huidige plannen zal het gebouw gesloopt worden, maar bouwhistoricus Maarten de Graad laat zien dat het een bijzonder gebouw is en dat er goede mogelijkheden voor een duurzaam hergebruik.

Vanaf 1890 ontstonden in Nederland ambachtsscholen. Tussen 1890 en 1940 zijn er in Nederland 90 gebouwd, daarvan zijn er nog 45 over. In de periode 1945-1968 zijn ongeveer 190 complexen gebouwd, waarvan er nog 50 herkenbare complexen over zijn. Elke periode heeft kenmerkende bouwtypes opgeleverd. In de periode 1945-1968 ontstonden hoofdgebouwen met meerdere bouwlagen en L-vormig. De

praktijkvleugels waren meestal eenlaags met verschillende soorten daklichten. De scholen zijn vaak verbouwd en uitgebreid.

AMBACHTSSCHOLEN IN ZUID-HOLLAND

In de periode 1890-1940 zijn in Zuid-Holland 19 scholen gebouwd, hiervan bestaan er nog 11, waarvan er 6 de monumentenstatus hebben. In de periode 1945-1968 zijn er 33 scholen

gebouwd. Er bestaan er nog maar 19 en slechts één is beschermd als monument. Van het type van de lts in Schoonhoven (een hoofdgebouw met drie bouwlagen en een plat dak) zijn er 44 in Nederland gebouwd. Er bestaan er nog 20, waarvan twee in Zuid-Holland, één in Schoonhoven en één in Leiden.

DE BURGMEESTER ATENSCHOOL

De lts in Schoonhoven uit 1957 is ontworpen door architect Rokus Visser uit Schoonhoven en in 1960 opgeleverd. Het complex bestaat uit vier herkenbare bouwdelen. De vm. aula/gymzaal, de entreehal, het hoofdgebouw en de praktijkvleugel.

De aula/gymzaal

De aula/gymzaal is een bouwdeel met een 21 m. brede voorgevel en een zijgevel van 11 m. diep. Op de begane grond bevond zich oorspronkelijk de gymzaal. Nadat in 2010 een nieuwe gymzaal naast de aula werd gebouwd is de gymzaal onderverdeeld in meerdere lokalen met een

hoogte van 5 m. De aula op de verdieping is 4 m. hoog. Aan de kant van de Vlisterveg bevindt zich een noodtrap. De oorspronkelijke stalen kozijnen zijn vervangen door aluminium/kunststof exemplaren, waarbij de raamindeling is gehandhaafd.

De entreehal

De entreehal met naastgelegen dienstruimten is 25 m. breed en 13 m. diep. De entree aan de Vlisterveg is voorzien van een overkapping. De authentieke stalen kozijnen zijn nog aanwezig. De hal is voorzien van grote zwarte natuurstenen tegels, karakteristiek voor entrees van technische scholen.

Het hoofdgebouw

Het hoofdgebouw heeft 3 bouwlagen. De voorgevel is 42 m. breed en het gebouw is 10 m. diep en heeft een kenmerkende betonnen borstwering en horizontale lijnen (zie onder). Het hoofdtrappenhuis is aan de achterzijde. De zijgevels

De praktijkvleugel

De praktijkvleugel (20x48 m.) is voorzien van 5 sheddaken. De straatgevels zijn voorzien van de oorspronkelijke stalen vensters. Landelijk zijn praktijkvleugels met sheddaken zeldzaam. Deze vleugel herbergde oorspronkelijk 4 praktijklokalen, gescheiden door was- en kleedruimten en bergingen. Medio jaren '80 is deze vleugel in verband met de samenvoeging met de huishoudschool uitgebreid met enkele lokalen aan de andere kant van de gang.

zijn grotendeels blind, alleen op de begane grond bevinden zich vensters. Op de begane grond bevonden zich oorspronkelijk de directeurskamer,

de lerarenkamer, leslokalen (natuurkunde en het zilversmeedlokaal) en een noodtrappenhuis. Op de eerste verdieping bevonden zich twee kleine theorielokalen en twee grote lokalen voor handvaardigheid. De tweede verdieping had twee theorielokalen en twee grote tekenlokalen. De gangen aan de achterkant zijn voorzien van 10 bij 10 cm. tegels in een patroon. Deze kleine tegels zijn kenmerkend voor scholen uit deze bouwtijd.

FUNCTIEVERLIES

In de loop der tijd hebben veel technische scholen hun onderwijsfunctie verloren en zijn grotendeels gesloopt. De belangrijkste redenen zijn teruglopende aantallen leerlingen, veranderende leerplannen en de gebrekkige klimaatregeling en isolatie.

Ook de voormalige lts in Schoonhoven zal door deze factoren in de toekomst zijn functie verliezen. Bij de huidige plannen wordt de school gesloopt voor nieuwbouw. De opzet van het gebouw leent zich echter goed voor hergebruik. Landelijk zijn er meerdere voorbeelden van herbestemde technische scholen waarbij ook de praktijkvleugels zijn gehandhaafd (de lts in Doetinchem (foto hiernaast), de lts in Leeuwarden (foto linksboven) en de lts in Winschoten).

De technische school in Schoonhoven is goed te verbouwen tot woningcomplex, wellicht met werkplaatsen. De lokalen in het hoofdgebouw zijn 4 m hoog en 8 m diep. De lokalen in de praktijkvleugel zijn 4 tot 5,5 m. hoog en 18 m.

diep. Door de hoogte zijn er in deze ruimtes vides te realiseren met – afhankelijk van de beschikbare hoogte – verblijfsruimte. Ook in de vm. gymzaal en de aula (5 m. resp. 4 m.) is het mogelijk om vides te bouwen. Met een diepte van 12 m. zijn er voldoende mogelijkheden voor het realiseren van woningen. Vanwege de zeldzaamheid van sheddaken in praktijkvleugels en het feit dat de oorspronkelijke stalen kozijnen nog aanwezig zijn in de praktijkvleugel en de entreehal is behoud van dit complex vanuit cultuurhistorisch perspectief belangrijk. Ook de ligging nabij het industrieterrein is kenmerkend voor de latere technische scholen.

Het is technisch goed mogelijk om gebouwen uit de wederopbouwperiode te verduurzamen. In stalen kozijnen kan monumentenglas worden geplaatst en aan de binnenkant van de lokalen kan isolatie worden aangebracht. De later geplaatste kozijnen kunnen door nieuwe, meer isolerende (stalen) exemplaren worden vervangen. Uit een haalbaarheidsonderzoek zal moeten blijken welke herbestemmingsmogelijkheden het gebouw heeft en of minder kenmerkende delen moeten verdwijnen. Een combinatie van herbestemming en nieuwbouw is ook mogelijk. Belangrijk is dat bij een herbestemming wordt gekeken aan welke duurzaamheidseisen voldaan kan worden zonder dat de cultuurhistorische waarden worden aangetast.

WAARDEVOL

Het complex van de technische school in Schoonhoven is om meerdere redenen waarde-

vol vanuit cultuurhistorisch en ruimtelijk perspectief. Bond Heemschut en het Cuypersgenootschap zijn is met steun van de HVS het gesprek met de gemeente gestart om een mogelijk hergebruik te onderzoeken. De voorbeelden uit andere steden laten zien dat het technisch haalbaar is. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of het financieel en politiek bestuurlijk ook haalbaar is.

Maarten de Graad

'Nijlgans voor watertoren'
door Kees Epskamp; kleur-
potlood en acrylverf op hout.

Ik haak met mijn schilderij in
op het artikel van Leen
Ouweneel in deze 'Scoenhove'.
Torens hebben sowieso mijn
interesse. Op mijn website
www.keesepskamp.nl zie je
de Vrouwetoren Gouda, de
Domtoren Utrecht, de toren
van Dordrecht en de
toren van de grote kerk
Schoonhoven.

Ik ben blij dat de water-
toren van de sloop gered is,
al blijkt dat niet overduidelijk
uit het gedichtje dat bij het
schilderij hoort:

*Een nijlgans op het droge.
Geen water meer in de toren.
WAAR GAAT HET HEEN
MET DEZE WERELD ?!*

